

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Перші міжнародні соціологічні читання пам'яті Н.В.Паніної “Сучасний стан і перспективи розвитку соціології в Україні та Європі”

Кінець 2007 року відзначився новою для соціологічної спільноти України подією — 10 грудня в Інституті соціології НАНУ (Київ) відбулися **перші соціологічні читання пам'яті Наталії Паніної “Сучасний стан і перспективи розвитку соціології в Україні та Європі”**. Перед учасниками та гостями конференції з доповідями виступили відомі соціологи України, Росії, Великої Британії. Окрім того унікальність цієї події визначалася й тим, що в рамках проведення конференції вперше відбулася урочиста відзнака переможців конкурсу “Кращий молодий соціолог року”. Поряд із відомими вченими і молодими конкурсантами, яких Борис Нагорний згодом назвав “десятькою кращих”, у читаннях узяли участь студенти-соціологи, журналісти та ін.

Звертаючись до присутніх із вступним словом, директор Інституту соціології НАНУ **Валерій Ворона** відзначив проблемні аспекти демократизації України та, віддаючи належне внеску Наталії Вікторівни Паніної у розвиток цього процесу, зробив наголос на таких її якостях, як почуття громадянськості та високий професіоналізм.

Георг Торн, представник Центру досліджень із соціальних наук WZB (Берлін) привітав учасників конференції у своєму листі. Зміст звернення презентував **Сергій Макеєв**, котрий очолив засідання першої сесії. Георг Торн наголошував важливість міжкультурних та міжнаціональних порівняльних досліджень, які є сьогодні основним джерелом приросту соціологічного знання. Центр дослідження WZB вже мав досвід проведення спільних досліджень із Харківським університетом ім. В.Н.Каразіна. У листі було також окремо згадано про плідну співпрацю з Наталією Паніною. Наш берлінський колега висловив сподівання, що такі контакти відбуватимуться й надалі, а ця конференція дасть змогу українським соціологам збагатитися новими знаннями та досвідом.

Свої привітання висловив також **Володимир Магун**, завідувач сектору Інституту соціології РАН (Москва), наголосивши визначну роль Наталії Паніної в розвитку соціології як науки та як навчальної дисципліни, і переказав слова пошани до її таланту з боку Володимира Ядова, Леонаїди Дробіжевої й Тетяни Заславської, а також нагадав присутнім про високу оцінку внеску Н.В.Паніної в соціологічну науку, висловлену свого часу Юрієм Левадою. Окремо було зачитано висловлення Леонаїди Дробіжевої, яка зазначала: “Ми відчуваємо її чутливий розум, добре серце, широкий погляд на світ, коли читаємо її праці, й усвідлюємо той шлях професіонала, коли здійснене нею стало прикладом для нас. Дуже широке коло дослідників навчаються на її працях, використовують її методики. Викладаючи курс, завжди розповідаю про неї новому поколінню”. Окрім того, Володимир Магун відзначив наукову і суспільну значущість праці Наталії Паніної над створенням кодексу професійної етики соціологів України та підкреслив важливість проведення конкурсних змагань серед молодих соціологів.

Першою з доповіддю на тему конференції виступила **Клер Волес**, новообраний президент Європейської соціологічної асоціації, представниці Абердінського університету (Велика Британія), яка розповіла про нові стимули та джерела сучасних соціологічних досліджень у Європі. Доповідачка відзначила перехід від “великих картин”, що мали всеосяжний характер у поясненні соціальних процесів, до фрагментарності соціології сьогодення, спричиненої крахом глобальних проєктів соціальної інженерії та браком уваги до унікальних регіональних контекстів з боку творців “великих картин”. Отже, сучасні порівняльні міжнаціональні дослідження покликані врахувати ці особливості, щоби звернутися до більш реалістичних спроб побудови “великих картин”.

Наступним доповідачем став ректор Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна **Віль Бакіров**, який нещодавно очолив Соціологічну асоціацію України. Його виступ був присвячений проблемам функціонування сучасної української соціології, її ролі і статусу в державі та громадській думці. Відзначивши успіхи в діяльності українських соціологів, зокрема молодого покоління, він констатував, утім, що вітчизняна соціологія має в подальшому зробити справді вагомий внесок у розвиток України. Причини браку впливу соціологічної науки на суспільні процеси доповідач вбачає в неадекватному статусі соціології у громадській думці та у ставленні політичної еліти, яка ототожнює соціологію з практиками політичних рейтингів. Крім того, доповідач наголосив небезпечність дистанціювання українських соціологів як від влади, так і від населення України, необхідність пошуку спільної мови з ними та активніших дій у пропагуванні своєї діяльності.

Завідувачка кафедри соціальних структур та соціальних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка **Ольга Куценко** також привернула увагу присутніх до комунікаційних проблем української соціології, але вона зосередилася переважно на комунікаціях усередині професійної соціологічної спільноти. Ситуація в сучасній українській соціології, на думку Ольги Дмитрівни, відзначається рисами периферійності, обтяженої наслідками втрати наукових традицій. Ускладнюється ця ситуація дефіцитом міжнаціональних комунікацій, спричинюваним іноді мовними бар’єрами. Нагадавши присутнім історію складної та тривалої інституціоналізації соціології в Європі, Ольга Куценко висловила сподівання на подолання проблем інституціоналізації в українському науковому співтоваристві.

Продовжила тему взаємодії соціології з іншими суспільними підсистемами професорка кафедри соціології Інституту соціальних наук (Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова) **Ірина Попова**, яка нині виконує обов’язки голови комісії САУ з професійної етики соціолога. Її доповідь була присвячена, зокрема, проблемам публічності соціології, що актуалізувалися нині у світовій соціологічній спільноті, про що свідчить, наприклад, дискусія, розпочата виступом Петра Штомпки на XVI Міжнародному соціологічному конгресі, що відбувся у 2006 році. Наголосивши необхідність спілкування соціологів із широкою аудиторією та владою з метою популяризації своїх ідей, Ірина Марківна звернула увагу на такий важливий аспект, як поширення важливої для світорозуміння інформації серед населення. Таке бачення надає соціології статусу джерела знань застосовно не лише до управлінських рішень, а й до розв’язання проблем повсякденного існування звичайної людини.

Наталія Цимбалюк (професорка Київського національного університету ім. Тараса Шевченка) у своїй доповіді розглянула ситуацію в соціології як навчальній дисципліні. Проблеми викладання соціології, на думку доповідачки, по-перше, полягають у тому, що зміст соціологічних курсів відстає від реалій сучасного життя, від завдань розкриття та пояснення трансформацій, що відбуваються в суспільстві. По-друге, суспільство досі не відчуває достатньою мірою потреби в соціології. По-третє, недооцінюється соціалізувальний, світоглядно-виховний потенціал со-

ціології. Зрештою, у буденній свідомості соціологія здебільше асоціюється тільки з опитуванням громадської думки.

Борис Нагорний (завідувач кафедри соціології Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля, Луганськ) у своєму виступі звернувся до молодих курсантів, щоб нагадати про ті уроки, які залишила по собі Наталія Паніна. Найпершим уроком, який дала нам Наталія Вікторівна, на думку Бориса Нагорного, є те, що професіоналом, як і непересічною особистістю, не можна стати в один день, без копії та самовідданої праці; опріч того, справжній професіонал має не цуратися чорної роботи. Що ж до особистісного виміру цих уроків, то Наталія Вікторівна, будучи незвичайною людиною, стала великою подією в житті не тільки рідних і близьких, а й багатьох із тих, хто мав із нею суто фахове спілкування. Отже, закономірно, що саме її зусиллям соціологія завдячує появою першого в історії вітчизняної соціологічної науки Кодексу професійної етики соціолога.

Далі виступала представниця Росії **Наталія Дьоміна** (Вища школа економічних та соціальних наук, Москва). Демонструючи співвідношення етосу науки й етосу ідеології в соціологічній публіцистиці у зв'язку зі специфікою структури таких матеріалів, доповідка презентувала контент-аналіз ювілейних статей і статей-некрологів у російських соціологічних журналах різних років. Так, етос російської соціології, уособлюваний у типі “радянського соціолога”, був невідривно пов'язаний з етосом ідеології. Нині тип “російського соціолога” вже більшою мірою пов'язаний із власне науковою діяльністю, частіше відзначаються якості педагога та оратора, підкреслюються риси громадянина, розбудовника, ставлення до соціології як до засобу зміни суспільства у кращий бік.

На завершення сесії культуролог **Вадим Скуратівський**, вшановуючи пам'ять Наталії Паніної, визнав, що повірив в існування соціології саме тоді, коли зустрівся з Головахою та Паніною. За словами доповідача, у Наталії Вікторівни був секрет аналітичного ключа, який допомагав зрозуміти, що відбувалося в суспільстві в дуже скрутних умовах існування. Підсумовуючи свій виступ, Скуратівський закликав українських соціологів до розроблення соціології взаємозбереження.

Другу частину читань очолила завідувачка відділу соціальної психології Інституту соціології **Олена Злобіна**. Учасники конференції познайомилися з кращими молодими соціологами України та заслухати їхні виступи, що презентували їхнє розуміння стану сучасної української соціології, її традицій і майбутнього, проблем і шляхів їх розв'язання.

Перше слово з трибуни належало заступникові голови конкурсної комісії Соціологічного центру ім. Н.В.Паніної **Олександрові Стегнію**, який, розповідаючи аудиторії про конкурс молодих соціологів, відзначив особливості проведення цього горічної зустрічі. За його словами, не дарма конкурс з огляду на його громадянське звучання носить ім'я Наталії Паніної. Про це свідчать, зокрема, позиції молодих конкурсанти, їхні вболівання з приводу ролі соціології в нашому суспільстві.

Першим з-поміж конкурсанти виступив **Олександр Резнік** (Інститут соціології НАНУ, Київ), який у своїй доповіді висловив глибоку пошану до творчої спадщини Наталії Паніної, до кола наукових інтересів якої потрапили чи не всі зрізи відносин у нашому суспільстві, що вможливило створення об'єктивного образу соціальної дійсності. Згадавши історію становлення української соціології, зокрема участь Наталії Вікторівни в її інституціоналізації, він наголосив, що до найвагоміших її внесків належить проект “Українське суспільство: моніторинг соціальних змін”. Як зауважив молодий соціолог, цей проект, сприяючи виявленню соціологічних законів суспільства у період суспільних перетворень, став основою багатьох ґрунтовних аналітичних досліджень.

Представниця Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна **Світлана Бабенко**, розмірковуючи про суспільну значимість соціології, зазначила що,

опріч іншого, соціальна наука є вкрай цікавим заняттям. Вона дає змогу “розчакловувати” навколишній світ людини та пояснювати їй те суспільство, у якому вона існує.

Олег Демків (Львівський національний університет ім. І.Франка) у своєму виступі розповів про становлення соціологічної спільноти у Львові й ознайомив присутніх із досягненнями львівських науковців. Розмірковуючи про задум проведення конкурсу молодих соціологів, він висловив думку, що такі заходи є необхідним елементом у розвитку соціології в Україні. Не оминув О.Демків і проблеми соціологічної освіти в Україні, зробивши акцент на дисонансі в діяльності педагогічного і наукового співтовариства.

Представник Інституту соціології НАНУ **Андрій Зоткін** окреслив своє бачення творчої спадщини Наталії Паніної, зазначивши багатогранність її досліджень, результати яких стали стимулами до пізнання для молодих соціологів у багатьох соціологічних дисциплінах. Далі доповідач зосередився на ролі соціології в розумінні становлення владних еліт в Україні та їхньої взаємодії з населенням країни.

Представник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка **Сергій Літвінов** у своїй доповіді розглянув процес інституціоналізації соціології в Україні, який почасти збігся із системними трансформаціями українського суспільства. Сучасну вітчизняну соціологію, на думку доповідача, можна описати в координатах розбіжних поглядів на можливі форми її існування як опозицію академічної та комерційної соціології. У цьому контексті слід зазначити, що Наталія Паніна доклала значних зусиль для реалізації фундаментальних досліджень і водночас чимало зробила для узгодження теоретичного та емпіричного рівнів соціологічного знання.

Андрій Мельников зі Східноукраїнського національного університету ім. В.Далі (Луганськ), присвятивши свій виступ роздумам стосовно наукової творчості Наталії Паніної, зосередив увагу на трьох важливих рисах цього видатного соціолога: це — честь, професіоналізм та відчуття настигнутості наукових традицій. Крім того, молодий учений відзначив, що актуальні ідеї, які звучали з вуст старших колег на цій конференції, обговорюються нині в широких колах українських соціологів, а висновки реалізуються на практиці.

Наступний доповідач, співробітник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, **Олексій Мусієздов**, звернувся до поглядів Макса Вебера, який розрізняв соціологію як покликання і соціологію як професію. І хоча служіння ідеалам істини, добра, вдосконалення суспільства є великим імпульсом до розвитку науки, але, на думку доповідача, в науці професійність не менш важлива, ніж покликання. А це вимагає певної наполегливості, навіть бійцівських якостей у взаємодії соціології з іншими підсистемами суспільства.

Ще один представник “десятки кращих” — **Максим Паращевін** (Інститут соціології НАНУ) присвятив свою доповідь низці інституціональних і методологічних проблем сучасного стану соціології в Україні та перспективам її розвитку. Молодий соціолог відзначив ситуацію несумірного розвитку різних соціологічних напрямів, позаяк певні з них (наприклад, соціологія села) втрачають належний статус усередині соціологічної спільноти.

Владислав Шерстобоев (Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна) зробив доповідь-презентацію діяльності студентського наукового співтовариства свого університету, покликаною компенсувати вади навчального процесу, який не завжди може забезпечити необхідними пізнавальними технологіями молодих спеціалістів. За умов упровадження Болонської системи, обмеження застосування лекторської форми опіки й авторитарного управління студентами, студентська наукова спілка має сприяти розвитку самостійності у студентів та набуттю професіоналізму.

Доповідь **Світлани Шостак** із Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (Київ) була останньою серед виступів молодих конкурсантів. Розмірковуючи про можливості світорозуміння на підставі соціології та філософії, конкурсантка звернулася до порівняння філософії як класичної музики із соціологією як рок-музикою. Однак у будь-якому разі, на думку С.Шостак, потрібне критичне мислення, що дає змогу сказати своє слово в науці.

Наостанок **Олена Злобіна** запросила старших колег наших конкурсантів підсумувати почуте та зробити висновки. **Ірина Попова** звернулася до конкурсантів, наголошуючи тісний взаємозв'язок професіоналізму і творчого натхнення в роботі соціолога й закликала не забувати про досягнення української соціології минулого, які залишилися у спадок молодим.

Юрій Яковенко (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), як голова конкурсної комісії Соціологічного центру ім. Н.В.Паніної, розповів про діяльність конкурсної комісії в контексті ситуації у сучасному світі, який увійшов у ХХІ століття під знаком ризиків. Отже, нове століття має стати століттям запобігання ризикам через розуміння тих небезпек, які несе в собі сама людина. Тому соціологію, за словами Ю.Яковенка, можна визначити як науку про ризики, що їх люди створюють одні одним.

Врученню премії переможцям конкурсу передували виступи-привітання молодим соціологам директора Інституту філософії НАНУ ім. Сковороди **Мирослава Поповича** (Київ) і головного редактора газети "День" **Лариси Івшиної** (Київ).

Сім учасників конкурсу отримали почесні дипломи переможців першого туру. Світлана Бабенко та Андрій Зоткін поділили друге місце, отримавши премії та срібні медалі із зображенням профілю Наталії Паніної та викарбуваними на них словами "ЧЕСТЬ, ПІДНІСТЬ, ПРОФЕСІОНАЛІЗМ". Кращим молодим соціологом 2007 року було визнано Олега Демківа зі Львова, який отримав першу премію та золоту медаль. Пам'ятні медалі було вручено також членам конкурсної комісії та особам, які допомагали проведенню конкурсу.

Після урочистої церемонії нагородження гості й учасники конференції стали глядачами присвяченої пам'яті Наталії Паніної поетично-музичної композиції у виконанні заслуженого артиста України Ігоря Славінського та актора Бориса Бельського у супроводі квартету "Мегабас".

ТИМОФІЙ БРІК,
соціолог відділу історії, теорії та методології соціології ІС НАНУ